

УДК 378.147:373.3.011.3-051

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Шевців З.М., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової освіти
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті обґрунтовано авторську концепцію соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Ключові слова: соціально-педагогічна компетентність, майбутній учитель початкових класів, інклюзивна загальноосвітня школа, мета, зміст, принципи, модель, реалізація.

В статье обосновано авторскую концепцию социально-педагогической компетентности будущего учителя начальных классов инклюзивной общеобразовательной школы.

Ключевые слова: социально-педагогическая компетентность, будущий учитель начальных классов, инклюзивная общеобразовательная школа, цель, содержание, принципы, модель, реализация.

Shevtsiv Z.M. CONCEPT OF SOCIAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN INCLUSIVE COMPREHENSIVE SCHOOL

In the article the author's concept of socio-pedagogical competence of future primary school teacher of inclusive comprehensive schools was grounded.

Key words: social-pedagogical competence, future teachers of primary school, inclusive comprehensive school, goal, content, principles, model, realization.

Постановка проблеми. В Україні активно впроваджується інклюзивна освіта, яка забезпечує основне право кожної дитини на освіту та право навчатись за місцем проживання. На жаль, організаційно-методичні засади цілісного педагогічного процесу загальноосвітньої школи орієнтовані на учня, який розвивається згідно з визначеними нормами для цього віку, без урахування особливостей психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен (В. Бондар, 2011) вимагає висококваліфікованого фахівця, який буде соціально-педагогічно компетентним у спільному навчанні нормативних дітей і дітей з особливими освітніми потребами у масовій загальноосвітній школі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Узагальнено і систематизовано надбання науковців у галузі інклюзивної освіти (А. Колупаєва, О. Таранченко, І. Білозерська, З. Ленів, Л. Будяк, Т. Сак, О. Таранченко, Ю. Найда та ін.) у Концепції розвитку інклюзивного навчання, затвердженій Міністерством освіти і науки України, щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільство. У документі визначено, серед інших пріоритетів державної політики, необхідність збільшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивним навчан-

ням, готових до надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами, а також відповідної підготовки педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [3]. Отже, нагальною потребою сьогодення є формування у майбутнього вчителя початкових класів високого рівня соціально-педагогічної компетентності під час навчання дітей в інклюзивному класі.

Постановка завдання. Метою статті є розробка авторської концепції соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи. Відповідно, передбачено вирішення таких завдань: розкрити зміст і сутність соціально-педагогічної компетентності, встановити та обґрунтувати структурні складові компетентності, створити модель соціально-педагогічної компетентності та визначити шляхи реалізації концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Українському педагогічному словнику поняття «педагогічна концепція» (від лат. conceptio – сукупність, система) тлумачиться як система поглядів на те або інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; провідна ідея педагогічної теорії [1].

Поняття «компетентність» і «компетенція» тлумачаться науковцями неоднознач-

но, іноді вживаються як синоніми. У тлумачному словнику сучасної української мови компетентною визначається та особистість, яка має достатній рівень знань у будь-якій галузі [2].

У рамках статті не маємо можливості здійснити аналіз змісту, сутності та визначення компетентності і компетенції фахівця різними авторами, однак на основі аналізу їхніх досліджень можемо зробити висновок, що компетентність є більш широким поняттям, яке охоплює компетенції. Виходячи з риторичності визначення понять, пропонуємо авторське розуміння компетентності особистості. Під компетентністю будемо розуміти оволодіння особистістю нормативною теоретично-практичною базою знань, умінь та навичок, здатністю їх застосовувати у стандартних і нестандартних ситуаціях відповідно до видів робіт, які виконуються під час здійснення основного виду діяльності; наявністю особистісно значущих якостей, передбачених психологічним профілем професіограми фахівця. Компетенція – це вміння використовувати знання, уміння та навички в конкретних видах робіт, які визначаються функціями, пов'язаними з виконанням основної діяльності фахівця.

Компетентність визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбувається через оволодіння нею (особистістю) необхідними компетенціями.

Розуміння і тлумачення означених вище понять викладені нами у концепції соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Концепція соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи

1. Загальні положення

У підготовці майбутнього вчителя початкових класів, здатного працювати в умовах інклюзивної освіти, вагомим фактором є якість освіти. Отримуючи вищу освіту, людина набуває сукупність якостей особистості, що відображає її професійну компетентність і зумовлює здатність задовольняти власні особистісні матеріальні потреби, забезпечуючи при цьому потреби суспільства. Така установка спричиняє проблему формування у майбутнього вчителя початкових класів соціально-педагогічної компетентності фахівця, здатного виконувати педагогічну діяльність в умовах інклюзивної освіти.

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи – це

інтегроване особистісне утворення, що характеризується синтезом знань і навичок, необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності, та вмінь учителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв'язання стандартних і нестандартних соціально-педагогічних задач і проблем, пов'язаних із спільним навчанням дітей із різним рівнем психофізичного розвитку.

2. Мета і завдання формування соціально-педагогічної компетентності інклюзивного педагога

Метою формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи є забезпечення високого рівня компетентності завдяки професійній підготовці студентів у вищому навчальному закладі.

Відповідно до мети конкретизовано завдання:

- забезпечити оволодіння загальнонауковими, загальнопедагогічними і фаховими знаннями, вміннями та навичками із соціально-педагогічних галузей знань;
- сприяти засвоєнню умінь і навичок, накопиченню професійного досвіду соціально-педагогічної діяльності в інклюзивній загальноосвітній школі;
- забезпечити педагогічні умови формування ключових елементів когнітивної, діяльнісної і фахової компетенцій;
- удосконалювати і розвивати особистісно значущі якості у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи;
- формувати професійно важливі якості у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

3. Сутність соціально-педагогічної компетентності

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи – це базова характеристика діяльності інклюзивного педагога (вчителя з інклюзивної освіти). Вона охоплює комплекс теоретичних знань, умінь та навичок (когнітивна компетенція), практичних знань, умінь та навичок (діяльнісна компетенція) та особистісно значущих і професійно важливих якостей та рефлексій.

Причому у процесі формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи особистісно значущі та професійно важливі якості майбутнього вчителя початкових класів є внутрішнім фактором, на основі яких засвоюються базові знання, уміння та навички.

4. Зміст соціально-педагогічної компетентності

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи визначається основними видами робіт та ролі вчителя у той чи інший момент виконання соціально-педагогічної діяльності. Вчитель початкових класів виконує такі функції:

– викладацьку, тобто навчальну, виховну, розвивальну як основні функції освіти, а також корекційну, соціалізуючу і реабілітаційно-анімаційну;

– корекційно-реабілітаційну, сутність якої полягає у зміні та вдосконаленні якостей особистості, вищих психічних функцій, особливостей життєдіяльності;

– адаптаційну, що дозволяє взаємодіяти з іншими членами соціуму, зберегти якість життєдіяльності;

– соціалізуючу як функцію, яка забезпечить розуміння сутності навчального матеріалу для подальшого навчання, створення умов для самореалізації особистості в соціумі;

– комунікативну, сутність якої полягає у налагодженні в інклюзивному класі взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу та особистості з різними суб'єктами в соціокультурному освітньому середовищі загальноосвітньої школи;

– діагностичну, завдяки якій встановлюється соціально-педагогічний діагноз, вивчаються особливості діяльності і спілкування молодших школярів в інклюзивному класі; міра і спрямованість впливу соціально-педагогічного середовища (школи, сім'ї, сусідів, груп ровесників тощо) на розвиток молодшого школяра;

– організаційну, сутність якої полягає в умінні планувати, здійснювати підготовку до уроку, розробляти курикулум для особливих дітей та навчально-методичне забезпечення інклюзивного навчального процесу, організувати соціально корисну діяльність молодших школярів, формувати толерантну систему взаємовідносин в учнівському середовищі, а також серед дітей, членів команди і батьків;

– прогностичну як уміння прогнозувати результати процесу навчання і виховання з урахуванням найважливіших факторів розвитку особистості;

– попереджувально-профілактичну і соціально-терапевтичну, які передбачають застосування юридичних, психологічних механізмів попередження і подолання негативних явищ, організацію надання соціально-терапевтичної допомоги тим, хто її потребує;

– охоронно-захисну функцію, яка спрямована на відстоювання прав та інтересів дітей з особливими освітніми потребами.

Елементи функцій соціально-педагогічної діяльності визначають структурні компоненти соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, якими є когнітивна, діяльнісна і фахова компетенції.

5. Принципи формування соціально-педагогічної компетентності

Вихідними положеннями, які визначають мету і зміст формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, є принципи освіти (принцип гуманізму і принцип демократизації) та принципи навчання (науковість, міцність засвоєння знань, професійна спрямованість, міжпредметні зв'язки, зв'язок теорії з практикою, послідовність та систематичність), а також:

– принцип компетентнісного підходу – створення педагогічних умов для розвитку елементів когнітивної, діяльнісної і фахової компетенцій як складових соціально-педагогічної компетентності;

– принцип проблемності – моделювання соціально-педагогічних ситуацій з реальної практики соціально-педагогічної діяльності, зведення їх до педагогічної задачі та розв'язування;

– принцип технологізації – визначення технологій навчання на основі мети навчання та моделей гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки;

– принцип діалогізації – підвищення рівня розуміння комунікативного процесу з усіма суб'єктами, формування навичок спілкування в діалозі;

– принцип розвитку креативності – забезпечення умов для впровадження контекстного навчання, спрямованого на моделювання майбутньої соціально-педагогічної діяльності, вибір методів та методичних прийомів згідно із психофізичним розвитком кожної дитини; вибір форм організації навчальної діяльності, котрі допоможуть розвивати взаємодопомогу, взаєморозуміння, доброзичливість та толерантність у процесі інклюзивного навчання;

– принцип орієнтації на особистість студента – створення соціокультурного освітнього середовища вищого навчального закладу, добір змісту, методів та форм навчання відповідно до природних задатків, які забезпечать самореалізацію студента у навчально-виховному процесі.

6. Модель соціально-педагогічної компетентності

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи прояв-

ляється у педагогічному, соціологічному і корекційному напрямках.

Педагогічне спрямування соціально-педагогічної компетентності розглядається як єдність теоретичної та практичної компетентності у здійсненні викладацької діяльності. Воно визначається інтегрованими видами елементів компетенцій, які розкривають загальні здібності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи: загальнопедагогічні, фахові, психологічні, інформаційні, математичні, технологічні, предметні, методичні, дослідницькі, особистісні.

Соціологічне спрямування розглядається як усвідомлення вчителем початкових класів значущості поліфункціональної педагогічної діяльності, розуміння сутності соціальних проблем, які існують у суспільстві та в учнівському колективі, де спільно навчаються діти з обмеженнями життєдіяльності, а також проблем дітей з особливими освітніми потребами; як розвиток якостей характеру, які виражають соціальну та професійну спрямованість, а також тих, що виражають ставлення до дітей і людей взагалі, вольові й емоційні риси.

Корекційне спрямування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи спрямовується на подолання труднощів у навчанні, пов'язаних із педагогічною занедбаністю, затримкою психічного розвитку; передбачає поглиблену роботу з корекції психічних функцій, пізнавальної діяльності, навичок спілкування, розвитку умінь і навичок у процесі навчання, формування компенсаторних способів діяльності шляхом максимального використання потенційних можливостей, спроможностей і здібностей дитини.

Модель соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи

Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи включає різні елементи когнітивної, діяльнісної і фахової компетенцій, які виявляються у їхній багатогранності.

Когнітивна компетенція

1. Загальнонаукові і правові знання, які визначили стратегічні напрями розвитку освітньої галузі, етапи її входження до європейського і світового соціокультурного простору: Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національні доктрини розвитку освіти України, Конвенція ООН «Про права інвалідів», Концепція розвитку національного виховання,

«Державний стандарт початкової освіти», Концепція розвитку інклюзивної освіти, «Державний стандарт спеціальної освіти», Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» та інші.

2. Загальнопедагогічні знання із:

а) загальної педагогіки, які стосуються процесів навчання, виховання, розвитку, корекції, соціалізації, виявлення найоптимальніших організаційних форм успішного навчання учнів з різними пізнавальними можливостями;

б) спеціальної педагогіки, котрі допоможуть створювати корекційно-компенсаторні програми навчання дітей з помірно розумовою відсталістю, аутичним синдромом, синдромом Дауна; застосовувати інноваційні методи навчання з метою їх фізичної, трудової і соціальної реабілітації;

в) психології, які забезпечать визначення природи і закономірностей психічного розвитку особистості; індивідуально-психологічні особливості дітей з тими чи іншими проблемами в розвитку (вищої нервової діяльності, темпераменту, характеру, рівня сприймання, запам'ятовування, працездатності, розвитку емоційно-вольової сфери тощо);

г) соціологічні, котрі забезпечать проведення патронажу і супроводу дітей з особливими освітніми потребами; здійснення захисту прав і свобод особистості; надання необхідної інформації і допомоги, визначення зв'язків розвитку соціальних дій.

3. Фахові знання, які забезпечать опанування змістом навчальних дисциплін, методами, формами і засобами навчання молодших школярів; методикою викладання навчальних дисциплін у початковій школі; інноваційними технологіями навчання; діагностичними знаннями та вміннями щодо виявлення і вивчення причинно-наслідкових зв'язків розвитку соціально-педагогічної проблеми.

Діяльнісна компетенція

Методичні вміння, котрі виявляються в умінні організовувати і планувати навчально-виховну роботу в інклюзивному класі, впроваджувати інноваційні технології навчання; це вміння аналізувати соціально-педагогічні факти, явища, процеси, використовувати здоров'язберігаючі методи навчання та проводити біоадекватні уроки, пов'язані з анатомо-фізіологічним розвитком учнів та проявами хвороб нервової системи, розробляти курикулум для особливої дитини, використовувати арт-терапевтичні методики тощо.

Креативні вміння базуються на вмінні застосовувати нестандартні рішення, що

дають можливість вирішувати завдання освітнього, корекційно-розвиткового і соціалізуючого характеру навчання, виховання та розвитку дітей з різними видами порушень.

Прогностичні вміння – це вміння передбачати кінцевий результат після застосування адекватних методів навчання, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому; вміння активізувати пізнавальні процеси, створювати корекційні умови виховання, навчання, розвитку і соціальної адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку для засвоєння ними інтелектуального і морального досвіду.

Інформаційні вміння, які дозволяють опрацьовувати різні види інформації (медична карта, медичний діагноз, довідки).

Мотиваційні вміння – це вміння формувати позитивну мотивацію до учіння дітей з особливостями розвитку і виховувати в них оптимізм, бачення життєвої перспективи, відчуття успіху, коректувати емоційну, конативну і діяльнісну сфери; вміння бути доброзичливим, чуйним, урівноваженим, толерантним, формувати позитивну мотивацію до учіння, створювати успіх у навчанні.

Психологічні вміння виявляються в умінні втілювати психологічні знання у педагогічну діяльність, яка реалізується, зокрема, у взаєминах зі студентами у системі «студент – викладач», усвідомленням адекватності і дієвості психологічних знань викладача.

Профілактичні вміння – це попередження виникнення основних причин відхилень негативного характеру.

Соціологічні вміння – це підтримка молодших школярів у процесі їх соціалізації чи пристосування до нових соціальних умов.

Реабілітаційно-анімаційні вміння – це створення умов для відновлення життєдіяльності у соціумі, вміння організувати дозвілєву діяльність у соціумі, спільний відпочинок учнів з батьками.

Корекційно-розвиткові вміння – це вміння відбирати і застосовувати необхідні для вирішення корекційних завдань методи, прийоми і засоби навчання, виховання, діагностики, корекції, компенсації.

Оцінно-корекційні вміння – це вміння вчителя отримувати інформацію, оцінювати її та проводити відповідну корекцію.

Фахова компетенція

Учитель початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи повинен володіти особистісно значущими і професійно важливими якостями, професійною рефлексією.

Особистісно значущі якості дозволять свідомо контролювати результати своєї

діяльності, вибудовувати поведінку в інклюзивному класі та педагогічному середовищі, серед них: гуманність, відповідальність, комунікабельність, справедливість, емпатійність, доброзичливість, ерудованість, креативність.

Професійно важливі якості: спрямованість, відповідальність, інтерес, потреби, мотиви, які сприятимуть гнучкості, мобільності і критичному мисленню, стресостійкості, відповідальності та професійній педагогічній спрямованості.

Професійна рефлексія – це співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає обрана професія, зокрема з існуючими про неї уявленнями. Рефлексія допомагає учителю сформулювати отримані результати, передбачити цілі подальшої роботи, скорегувати свою індивідуальну траєкторію діяльності (самооцінка, самоконтроль, самовдосконалення).

Отже, можна зробити такі висновки:

– когнітивна компетенція – це сукупність теоретичних знань і практичних навичок для організації цілісного інклюзивного педагогічного процесу;

– діяльнісна компетенція – це активне застосування знань та навичок з метою формування умінь моделювати у практичній навчальній діяльності отримання досвіду соціально-педагогічної роботи в інклюзивному класі;

– фахова компетенція – це система особистісно значущих та професійно важливих якостей, рефлексія, котрі забезпечать ефективність інклюзивного навчання.

7. Шляхи реалізації концепції

Реалізація концепції процесу формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи визначається педагогічними умовами, які конкретизовані в урегулюванні навчального плану підготовки, оновленні змісту навчальних дисциплін, упровадженні інноваційних технологій навчання тощо. Конкретними шляхами можуть бути:

1) розробка нових навчальних планів підготовки вчителя з інклюзивного навчання, видання типових навчальних програм, підручників та посібників;

2) запровадження контекстного навчання та інших інтерактивних методик навчання студентів у вищому навчальному закладі;

3) створення експериментального центру у вищому навчальному закладі запровадження педагогіки інклюзивного навчання у практику діяльності сучасної школи;

4) налагодження взаємовідносин із міжнародними організаціями, вищими навчальними закладами, загальноосвітніми

школами, які успішно впроваджують інклюзивне навчання;

5) проведення науково-практичних семінарів, конференцій, нарад з проблеми формування соціально-педагогічної компетентності вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи;

6) розробка проєктів, спрямованих на формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Висновки. Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи – це єдність складових когнітивної, діяльнісної та фахової компетенцій педагогічної, соціальної та корекційної спрямованості.

Проведене дослідження дало змогу з'ясувати соціально-педагогічний портрет майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи.

Подальші дослідження будуть присвячені визначенню методів діагностики когнітивної, діяльнісної і фахової компетенцій та їх структурних елементів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
3. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : наказ Міністерства науки і освіти України № 912 від 1.10.2010 р.